

NOGIRONLIKNI TUSHINISH MODELLARI

Xolmanova Oyro'zi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti Ijtimoiy ish yo'nalishi 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14471226>

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironlik ,nogironlik modellari ochib berilgan. Nogironlikni o'rganishda xorij tajribalarining o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, nogironlarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi normativ hujjatlarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Nogiron, nogironlik qonunchilik, modellar, imkoniyati cheklanganlar, model.

Annotation: In this article, the models of disability and disability are revealed. Specific aspects of foreign experiences in the study of disability are analyzed. Also, the significance of the normative documents of the Republic of Uzbekistan on social protection of the disabled is highlighted.

Key words: Disabled, disability legislation, models, disabled people, model.

Kirish

Dunyoning rivojlangan va yetakchi davlatlarida olib borilgan ilmiy ishlar va tadqiqotlar natijasida, zamonaviy jamiyatda nogironlik hamda nogironlar, haqida asosan ikki xil qarash mavjud. Ushbu qarashlar «modellar» deb yuritiladi, ya'ni «nogironlikning tibbiy modeli» va «nogironlikning ijtimoiy modeli». Hozirgi kunda, faol nogironlar va ularning teng huquqli ishtirokini qo'llab-quvvatlovchilarning say-harakatlari bilan «ijtimoiy model»ga asoslangan qarash va tushunchalar dunyoning rivojlanayotgan mamlakatlarida ham targ'ib etilmoqda. Avvalo "model"ga tarif bersak.

Model - haqiqiy obyektning izlanish olib borilayotgan sohaning ma'lum talablariga javob beradigan nusxasidir.

Model so'zi (lotincha modulus - o'lchov, me'yor) sizga samolyot-sozlik, mashinasozlik yoki kemasozlik to'garaklari orqali tanishdir. Hayotda obyektlarning modellariga juda ko'p misollar keltirish mumkin. Masalan, yerning modellari bo'lib globus yoki xarita; samolyotning modeli bo'lib kichiklashtirilgan nusxasi, avtomashinaning modeli bo'lib siz bilgan o'yinchoqlar; chaqmoqning modeli bo'lib yuqori kuchlanishli elektr manbaidagi qisqa tutashuv yoki payvandjash elektrodining yonishi; insonning modeli bo'lib uning hujayrasi yoki qo'g'irchoq yoki fotosurati; inson miyasining hisoblashga oid modeli bo'lib kalkulyator yoki kompyuter xizmat qiladi.

Asosiy qism

Nogironlik modeli-bu jamiyatda rivojlangan qoidalar tizimi.

Nogironlikning tibbiy modeli (tibbiy yondashuv). Ushbu model tibbiy patologiyaning ta'rifiga asoslangan bo'lib, unga ko'ra nogiron muayyan kasalliklarga chalingan shaxsdir. Tibbiy modelda aytilishicha, odamlar nogiron, chunki ular muayyan patologiyaga ega, tashqi yordam va yordamga muhtoj va boshqalarga bog'liq. Ushbu model nogironni bemor deb hisoblab, kasallik yoki nuqsonni davolashda tibbiyotning yetakchi rolga asoslangan. Tibbiy model nuqtayi nazaridan odamlar odatiy funksiyalarni bajara olmagan uchun nogiron: yurish, eshitish, ko'rish, gapirish va hokazo. Nogironlar har doim kasal, ular abadiy bemorlardir. Ular «norma» ta'rifiga kirmaydi va shuning uchun:

- ular ishlay olishmaydi;
- muntazam ta'lim muassasalariga qatnasha olmaydilar;
- oila qurishda qiyinchiliklarga duch kelishadi;
- ular doimo atrofdagilar qaramog'ida va jamiyat uchun yuk.

1. Agar nogiron odamlar tibbiy model prizmasi orqali qabul qilinsa, ular jamiyat hayotining bir qismi emas. Nogiron insonlarni reabilitatsiya qilish faqat bir tomondan-mehnat imkoniyatlarini tiklash tomondan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, jamoatchilik ongida "nogironlik" tushunchasi ekvivalent va o'rnini bosuvchi atamalar sifatida qabul qilinadi, bu esa aslida noto'g'ri. Tibbiy model tashxis, davolash, reabilitatsiya va oldini olishda nogironlik muammolarining yechimini ko'radi. Tibbiy modelning salbiy tomoni nogironlar haqidagi stereotiplarni shakllantirishdir. Shunday qilib, nogiron odam ijtimoiy ahamiyatga ega emas. Nogiron shaxs va uning oilasi tanlash va o'z-o'zini aniqlash huquqiga ega emas, ular o'z muammolarini hal etishga ta'sir qila olmaydi. Biroq, tibbiy choralar umuman vaziyatni o'zgartira olmaydi, chunki nogironlikka olib keladigan ko'plab kasalliklar davolanmaydi. Tibbiy modelning salbiy tomoni nogironlar haqidagi stereotiplarni shakllantirishdir. Shunday qilib, nogiron odam ijtimoiy ahamiyatga ega emas. Nogiron shaxs va uning oilasi tanlash va o'z-o'zini aniqlash huquqiga ega emas, ular o'z muammolarini hal etishga ta'sir qila olmaydi. Biroq, tibbiy choralar umuman vaziyatni o'zgartira olmaydi, chunki nogironlikka olib keladigan ko'plab kasalliklar davolanmaydi.

2. Nogironlikning ijtimoiy modeli sog'lig'i buzilgan va atrof-muhit to'siqlari bo'lgan odamlar o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro ta'sir natijasida rivojlanayotgan kontsepsiya deb hisoblaydi – «nogironligi bor shaxs orasida doimiy jismoniy, aqliy, intellektual yoki hissiy nuqsonlari bo'lgan shaxslar mavjud bo'lib, ular turli xil to'siqlar bilan o'zaro aloqada bo'lganda, jamiyatda ularning teng asosda to'liq va samarali ishtirok etishiga halaqit berishi mumkin to'siqlarni bartaraf etish mexanizmlarni ishlab chiqilishidir»

3. Nogironlikning iqtisodiy modeli nogironlikning tibbiy ta'rifi metodologik asos sifatida qabul qilingan jamiyatning turli qatlamlari o'rtasida daromadlarni qayta taqsimlashni o'z ichiga oladi. Nogironligi bor shaxslar jismoniy nogiron yoki ruhiy kasal deb hisoblanganligi sababli, ular sog'lom odamlarga qaraganda ancha «kam ish yuki» bilan ishlashlari yoki umuman ishlay olmaydilar degan xulosaga kelingan. Shunday qilib, bu «chala» shaxslar, kam samarali va iqtisodiy nuqsonlidir. Ular o'zlarini ta'minlash uchun yetarli resurslarni topa olmaydilar, shuning uchun jamiyat uchun og'ir yuk hisoblanadilar. Nogironlikning iqtisodiy modelining ta'siri ijtimoiy siyosatning milliy tushunchalari misollarida, nogironlik nogironlik deb belgilanganda va nogironlarni ish bilan ta'minlash turlariga cheklovlar qo'yilganda juda aniq ko'rinadi. Agar shaxs mehnat unumdorligi standartlariga javob bera olsa, lekin shunga qaramay sog'lig'ida doimiy qusurlar kuzatilsa, uning nogironligi qonuniy nuqtayi nazardan «olib tashlanishi» mumkin.

3. Madaniy plyuralizm modeli har bir shaxsni o'ziga xosligi nuqtayi nazaridan jamiyat uchun ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxs deb hisoblaydi. Nogironlik teri rangi bilan birga madaniy farq din va an'analar sifatida talqin etiladi. Bu yerda asosiy e'tibor tenglik tushunchasiga qaratilgan: jamiyatning barcha jabhalari boshqalardan farq qilishidan qat'iy nazar, uning barcha a'zolari uchun birdek qulay bo'lishi kerak.

4. «Integratsiya» modeli. Nogironlikka ijtimoiy muammo sifatida qaraladi. Asosiy e'tibor inson va uning atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarga qaratilgan. Nogironlarga bu

yerda g'ayritabiiy guruh sifatida emas, balki mazlum guruh sifatida qaraladi. Nogironlikning mohiyati, bu-huquqlarning e'lon qilingan tengligi bilan imkoniyatlarning tengsizligi. Ushbu model asosida nogiron, uning imkoniyatlari va jamiyat uchun foydaliligidan qat'iy nazar, uning o'zini maksimal darajada anglashi uchun sharoit yaratishga qaratilgan ijtimoiy yordam va g'amxo'rlik obyekti sifatida qaraladi.

Xorij tajribasi

Amerika

Nogironlik - tana funksiyalarining uzluksiz buzilishi, hayotning cheklanishi va ijtimoiy himoyaga ehtiyoj paydo bo'lishiga olib keladigan sog'liqning buzilishi tufayli ijtimoiy yetishmovchilik.

1. Tibbiy model. Uning so'zlariga ko'ra, psixofizik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan odam kasal deb tan olingan. Bu sog'liqni saqlash nuqtai nazaridan va mumkin bo'lgan davolanish nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Asosiy ye'tibor tibbiy diagnostika va davolash tadbirlariga qaratiladi. Modelning afzalliklari shundaki, u og'ir nogironlikka olib keladigan ko'plab patologik holatlar uchun diagnostika usullarini ishlab chiqishga yordam berdi. Nogironlik bu tibbiy patologiya, shuning uchun nogironlar sog'lom odamlardan farq qiladi.

2. "Diskriminatsiya" modeli. Jamoatchilik ongida nogironligi bo'lgan odamlar jamiyat uchun xavf tug'diradi, ular o'zlarining nomuvofiq xatti- harakatlari bilan boshqalarning sog'lig'i va mulkiga zarar yetkazishi mumkin degan fikr paydo bo'ldi. Ushbu modelning natijasi uzoq joylarda joylashgan yirik yopiq maktab-internatlar, izolyatorlarning qurilishi bo'ldi.

3. "Ajratish" modeli. (guruhni majburan ajratish) Nogironligi bo'lgan odamlar ancha pastroq deb hisoblanadi. Shuning uchun ularning yashash sharoitlari segregatsiya shakllariga qisqartiriladi, bu bo'shliqni cheklashda, tanlovni cheklashda, o'ziga xoslikni ifoda yetish qobiliyatini cheklashda o'zini namoyon qiladi.

4. "Xavfsizlik" modeli. Ushbu model nogiron bolalarni umr bo'yi nogiron bo'lib qolgan yosh bolalar sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu modeldagi ta'kidlash psixofizik xususiyatlarga yega bo'lgan odamni atrofdagi dunyoning qiyinchiliklari va muammolaridan himoya qilishga, to'laqonli yordamni tashkil yetishga va ularning atrofidagi muhitni tark yetishga qaratilgan.

5. "Iqtisodiy zarurat" modeli. Qiyin iqtisodiy sharoitda bo'lgan davlatlar uchun odatiy. Nogironligi bor odamlarni ijtimoiy qo'llab- quvvatlash juda zaruriyat sifatida ko'rilmogda. Bunday holda, ushbu sohani moliyalashtirish minimal bo'lishi mumkin.

Germaniya Nogironlikning nazariy modellari tushunchasi odamlar nogironlikni idrok etadigan va unga munosabat bildiradigan prizmalar sifatida belgilanishi mumkin. Bu prizmalar turli omillar va ta'sirlar ta'sirida o'yiladi va sayqallanadi: jamoaviy ongsizlik, madaniy mansublik, atrof-muhit, oila, televizor, reklamalar, metrodagi plakatlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar.

Ko'p sonli modellar mavjud, ammo bugungi kunda eng mashhurlari:

Axloqiy model;

Tibbiy model;

Ijtimoiy model;

Biopsixososyal model;

Madaniy mansublik modeli (shaxsni tasdiqlash);

Iqtisodiy model;

Funksional yechimlar modeli;

Xayriya modeli;

Hech qanday nogironlik modeli to'liq emas va ularning har biri kuchli va cheklovlarga ega. Amalda, nogironlikning bir nechta modellari bir vaqtning o'zida odamlarning nogironlar haqidagi tasavvurlari va g'oyalari shakllantiradi.

Axloqiy model

Bu eng qadimgi model bo'lib, uning eskirganiga ishonmoqchi bo'lsak ham, bugungi til, madaniyat va e'tiqodlarda izlar hali ham mavjud.

Axloqiy model nogironlikni nuqson, yomon narsa deb biladi. Shuning uchun, nogironlar, ularning ahvoliga hissa qo'shgan "noto'g'ri" ish qilgan bo'lishi kerak. Axloqiy modelning asosiy g'oyalari. Nogironlik shaxsning o'zi yoki oila a'zolari tomonidan sodir etilgan axloqiy xato yoki gunoh tufayli yuzaga keladi. Bu yuqori kuchning irodasi bo'lishi mumkin (masalan: xudo, qora sehr va boshqalar). Ular axloqiy noto'g'ri xatti-harakatlarning natijasi sifatida ko'rilganligi sababli, kamchiliklar shaxsga va uning oilasiga sharmandalik keltiradi. Shuning uchun ular jazo sifatida oqibat va javobgarlikni o'z zimmlariga oladilar

Tibbiy model

Tibbiyot modeli zamonaviy tibbiyotning rivojlanishi bilan parallel ravishda shakllandi, bu "oddiy odam" kontseptsiyasiga olib keldi. "Bu odam" ning xususiyatlari va fazilatlarini "to'g'ri", "normaga mos" deb hisoblanadi. Keyin har qanday og'ish deviant, g'ayritabiiy hisoblanadi va inson jamiyatda maqbul bo'lishi uchun tuzatishni talab qiladi. Tibbiyot modeli paydo bo'lganidan beri rivojlandi, ammo u nogironlarni qanday davolash va ular bilan ishlashni tushunish uchun asosiy paradigma bo'lib qolmoqda.

Ijtimoiy model

Ijtimoiy model ko'plab nogironlik faollari qarshi chiqqan tibbiy yondashuvlarga muqobil sifatida ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy model jismoniy va ijtimoiy to'siqlar tufayli jamiyatning normal hayotida boshqalar bilan teng ravishda ishtirok etish imkoniyatlarini yo'qotish yoki cheklashning barcha jihatlariga to'g'ri keladi.

Ijtimoiy modelning asosiy g'oyalari

Nogironlik ijtimoiy tuzilishdir;

Atrof-muhit to'siqlari nogironlarni jamiyatda to'liq ishtirok etishdan ajratib turadi va istisno qiladi;

Faoliyatning cheklanishi buzilishdan ko'ra ijtimoiy tashkilotdan kelib chiqadi;

Biopsixososyal model

Biopsixososyal model bir-birini istisno qiladigan tibbiy va ijtimoiy oldingi ikkita modelning kamchiliklariga javoban yaratilgan. Biopsixososyal model nogironlik murakkab va ko'p qirrali tushuncha ekanligini tan oladi. Ushbu model tibbiy va ijtimoiy modelning istiqbollari birlashtiradi. Ushbu modelga ko'ra, nogironlik shaxsning o'ziga xos xususiyati emas, balki nogironligi bo'lgan shaxs va ular duch keladigan ekologik, jismoniy va ijtimoiy to'siqlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasidir.

Madaniy mansublik modeli (shaxsni tasdiqlash)

Nogironligi bo'lgan odamlar o'xshash hayotiy tajribaga ega bo'lganlar bilan muloqot qilish orqali shaxsiy o'ziga xoslik tuyg'usini rivojlantirishi mumkin. Guruh birgalikda ushbu umumiy tajribalar asosida madaniyat hissini rivojlantiradi. Ushbu modelning eng yorqin namunasi karlar madaniyatidir. Karlar madaniyati - bu karlik ta'sirida bo'lgan va imo-ishora tilini asosiy

aloqa vositasi sifatida ishlatadigan guruhlarining ijtimoiy e'tiqodlari, xatti-harakatlari, san'ati, adabiy an'analari, tarixi, qadriyatlari va umumiy institutlari to'plami. Imo-ishora tili karlik madaniyatining ustunidir, bu karlikdan ko'ra ko'proq. Aynan u karlarni bir xil hissiy xususiyatga ega bo'lgan shaxslar guruhi sifatida emas, balki jamiyat, deyarli millat sifatida belgilaydi.

Iqtisodiy model

Iqtisodiy model nogironlikni shaxslarga, ish beruvchilarga, davlat va ijtimoiy himoya dasturlariga iqtisodiy ta'sir nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Ushbu model nogironlik odamlarning mehnat qobiliyatiga ta'sir qilishini tan oladi va bu turli xil oqibatlariga olib keladi. Misol uchun, nogiron kishi zarur yordam uchun ko'proq pul to'lashi kerak bo'lgan holda kamroq pul topishi mumkin.

Funksional yechimlar modeli

Funksional yechimlar modeli nogironlikni hal qilinishi kerak bo'lgan muammo sifatida tushunadi. Funksional yechimlar modeli nogironlik natijasida yuzaga keladigan funksional buzilishlar yoki cheklovlarni aniqlash orqali nogironlikka amaliy yondashadi. Keyinchalik, model texnologik yoki uslubiy yutuqlar orqali ushbu cheklovlarni yo'q qilish uchun echimlarni qidiradi.

Xayriya modeli

Xayriya modeli buzilishlarni baxtsiz yoki fojiali holatlar sifatida ko'rib chiqadi va alohida davolashga loyiqdir. Imkoniyati cheklangan insonlar nogironlarga rahmi kelib, ularga yordam berish uchun mablag' yig'ish, loyihalar va yordamlar tashkil etishadi. Ko'pgina nogironlar bu yondashuvni haqoratli deb bilishadi, hatto yakuniy natija ularga yordam beradigan biror narsa keltirsa ham. Xayriya tashkilotchilarining munosabati va ular qilgan taxminlar bu rad etishning kelib chiqishi bo'lishi mumkin. Nogiron bo'lmagan odamlar donorlar, "omadlilar" pozitsiyasida. Nogiron odamlar oluvchilar, "baxtsizlar" pozitsiyasida. Bu odamlarning bu guruhlariga o'rtasida teng bo'lmagan kuchlar muvozanatini va nosog'lom ijtimoiy munosabatlarni yaratadi.

Fransiya

Tibbiy model. Buyuk Britaniyaning Lester universiteti ta'rifiga ko'ra, " tibbiy model nogironlikni faqat nogiron kishiga ta'sir qiladigan" muammo " deb hisoblaydi. Bu manfaatdor shaxsdan boshqa hech kimga taalluqli masala hisoblanmaydi. Misol uchun, agar nogironlar aravachasidagi talaba ba'zi qadamlar tufayli binoga kira olmasa, tibbiy model buni zinapoyalar emas, balki nogironlar aravachasi bilan bog'liq deb taxmin qiladi. Ushbu munozarali model biologik holatni aniq qabul qiladi, lekin kengroq ijtimoiy-siyosiy asos sharoitlarini e'tiborsiz qoldiradi. U odamni "boshqacha" yoki "kamroq" deb belgilashi yoki qoralashi mumkin, bu esa sezilarli psixologik ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy model jamiyat nogironlikni keltirib chiqaradi va "nogironlik" - bu muayyan munosabat yoki nuqsonli dizayn tufayli yuzaga keladigan oldini olish mumkin bo'lgan holat. to'g'ri keladi: Odamlarga ularning zaifligi yoki farqi emas, balki jamiyatdagi to'siqlar to'siqinlik qiladi. To'siqlar jismoniy bo'lishi mumkin, masalan, binolardagi kirish mumkin bo'lmagan hojatxonalar yoki odamlarning xatti-harakatlaridan kelib chiqadi

Funksional yechimlar modeli nogironlik natijasida yuzaga keladigan funksional buzilishlarni aniqlaydi va keyin texnologik yoki uslubiy yutuqlar orqali ushbu buzilishlarni hal qilish uchun echimlarni izlaydi. U nogironlik bilan bog'liq cheklovlarni bartaraf etish uchun innovatsiyalarga qaratilgan. Funksional yechimlar modeli nogiron kishilarga ishni bajargan

holda haqiqiy yechim topishga yordam berish maqsadiga qaratilgan bo'lsa-da, bu yechimlar kengroq muammolarga nisbatan kamroq qo'llanilishi mumkin. Katta ijtimoiy yoki ekologik to'siqlarni engib o'tish imkoniyatlari qo'ldan boy berilishi mumkin.

Xayriya yoki fojia modelining ob'ekti bilan qaraydigan odamlar nogironlikni baxtsiz yoki fojiali holatlar sifatida ko'rishadi, ular alohida davolanishga loyiqdir. Nogironligi bo'lmagan odamlarga rahm-shafqat hissi paydo bo'ladi, nogironlar esa, yakuniy natija yordam beradigan narsa bo'lsa ham, bunday yondashuvni haqoratli deb bilishadi. Xayriya modeli shafqatni keltirib chiqarishi va haqiqiy yordamni ilhomlantirishi mumkin. Biroq, u tengsiz ijtimoiy va siyosiy munosabatlarni rivojlantiradi, bunda nogironligi bo'lmagan odamlar tomonidan qilingan munosabat va taxminlar zarar keltiradi.

Tahlil

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, modellar nogironlikni o'rganishda muhim ahamiyatga egadir. Xorij bilan solishtiradigan bo'lsak, tibbiy model va ijtimoiy model boshqa davlatlar bilan biz singari bir xil mazmuni kasb etadi. Biopsixososyal model va xayriya modeli men uchun yangilik hisoblandi.

Xulosa

Nogironlik modellari nogironlikni tushinishda turli yondashuvlarni taklif etadi. Tibbiy model nogironlikni kasallik sifatida ko'rsa, ijtimoiy model jamiyatdagi qarashlarni ko'radi. Har bir model nogiron shaxslarni hayotini yaxshilash uchun muhimdir va ularning birgalikdagi tushunchalari nogironlik masalasiga kengroq qarash imkonini beradi.

References:

1. "Nogironligi bor shaxslar bilan ijtimoiy ish texnologiyalari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua N.Latipova T-t 2024
2. "Nogironligi bor shaxslar bilan ijtimoiy ish" o'quv qo'llanma X.R.Nafiddinova T-t 2023
3. "Nogironlik tushunchasining modellari" Shuhrat Ismoilov
4. American psychological association "Conceptualizing disability: Three models of disability Rhoda Olkin
5. temesis "Modeles theoriques du handicap" Biljana Michel
6. "essentiel autonomie" malakoff humanis